

NÂBÎ'NİN ŞİİRLERİNDE HALEP*

Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞENER**

Özet

On yedinci yüzyılın ikinci yarısında yaşamış ve Divan şiiri tarihinde kendi adıyla anılan bir çığır açmış olan Nâbî, Urfa doğumlu bir şairimizdir. İstikbalin sanat ve kültür merkezi olan İstanbul'da olduğunu gören Nâbî, yirmi üç yaşında İstanbul'a gitmiştir. Bir müddet İstanbul'da, devlet büyükleri nezdinde kendine yer edinmek için çaba sarf eden Nâbî, Musahib Mustafa Paşa'nın divan kâtibi olmuş ve Paşa'nın vasıtasıyla IV. Mehmed'in iltifatına nail olmuştur. Musahib Mustafa Paşa'nın ölümüne kadar İstanbul ve Edirne'de otuz yıl kadar yaşayan Nâbî, Paşa'nın vefatı üzerine, daha önce Hacca giderken görmüş olduğu ve havasını ve suyunu beğendiği Halep'e gidip yerleşmiştir. Çevresinde olup bitenlere duyarsız kalmayan ve olanlara eleştirel bir gözle bakabilen, gördüklerini hikmetli ifadelerle dile getiren Nâbî, yaşadığı yerlerle ilgili gözlemlerini de şiirlerine aksettirmeyi ihmal etmemiştir. Bu çalışmada Nâbî'nin şiirindeki Halep yansımalarını tespit edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Nâbî, Halep, Divan, Hayriyye

ALEPPO IN POETRY OF NÂBÎ

Abstract

Nâbî who lived in the second half of seventeenth century and achieved a breakthrough in poetry, identified name after his, is our poet Urfa-born. Nâbî went to Istanbul when he was 23 years old because he thought that Istanbul is the center of art and culture. For a time, he made an effort to gain a seat care of statesmen and then became ottoman-clerk of Musahib Mustafa Paşa and at the hands of Paşa, he had the compliment of IV.Mehmed. He had been lived in Istanbul and Edirne about 30 years until the death of Musahib Mustafa Paşa, after the death of Paşa, he moved in Aleppo where he had seen when he went on pilgrimage and he liked its weather and water. Nâbî who did not deaf to around and had criticizied events and put into erudite- words what happens, did not disregard observations in his poets. In this study, Aleppo in poetry of Nâbî is determined.

Key words: Nâbî, Aleppo, Divan, Hayriyye

* Bu makale, 17-19 Eylül 2006 günlerinde Helep/Suriye'de yapılan "İslami Dönemde Halep'in Maddi olmayan Kültürel Mirası" sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur (ŞENER, H., "Aleppo in Poetry of Nâbî (Nâbî'nin Şiirlerinde Halep)" The cultural non-materialistic legacy of Aleppo in the İslamic ages. Aleppo- Syria,17th-18th-19th September 2006),

** Kilis 7 Aralık Üniversitesi Öğretim Üyesi.

Giriş

Nâbî, XVII. Yüzyılın ikinci yarısında yetmişmiş, “divan edebiyatında kendisine gelinceye kadar rağbet görmemiş bir yolda, hikemi yolda yürüme olanağı bulmuş” (Mengi 1991: 37-38) ve bu yolda “Hikemî Şiir” (Nâbî Ekolü) adıyla anılan bir çığır açmış, “Asrun melikü’ş-şu’ârası ve evc-i ma’ârif ü kemâlün ferhunde hümâsı azîz-i mısır-ı belâgat suhan-rân-ı kalem-rev-i fesâhât bir zât-ı sûtûde-haslet” (Çapan 2005: 628) gibi haklı iltifatlara mazhar olmuş güzide bir şairimizdir. “Lisân-ı Fârisîde ve zebân-ı Türkî’de ve fesâhât-ı ‘Arâbî’de zihni çâlâk bir çehre-i pâk, sâhib-tab‘-ı derrâk idi” (İnce 2005: 207) ve “... elsine-i selâse tekellümüne kâdir ... ” (Aktaran Kaplan 1995: 45) ifadelerinden Nâbî’nin Türkçe, Arapça ve Farsça dillerine son derece hâkim olduğunu anlamaktayız.

Asıl adı Yusuf olan Nâbî, 1642 yılında Urfa’da doğmuş, öğrenimini Urfa’da yapmış ancak Urfa’da ilim ve sanat alanında istediği başarıyı elde edemeyeceğini anlayarak yirmi üç yaşında İstanbul’a gelmiş, ilk zamanlarında biraz sıkıntı yaşayıp hayal kırıklığına uğramışsa da sonradan şansı yüzüne gülmüş ve Musahip Mustafa Paşa ile tanışma fırsatını bularak Paşanın divan kâtibi olmuştur (Kaplan 1995: 26-29).

Hayriyye’deki,

Bir zaman Edrine vü İstanbûl

Oldı sî sâl bana cây-ı nüzûl (Kaplan 1995: 183)

beytinden, Nâbî’nin, hamisi Mustafa Paşanın ölümüne kadar İstanbul ve Edirne’de toplam otuz yıl yaşadığını anlamaktayız (Kaplan 1995: 34).

Hamisinin ölümünden sonra Nâbî’nin Halep’e gidip yerleşmesinin sebebi kesin olarak bilinmemektedir. Bu konuda Prof. Dr. Abdulkadir Karahan’ın kanaati; "Musahip Mustafa Paşa'nın vefatı üzerinden fazla bir zaman geçmemişken İstanbul'da oturmaktan sıkılmış olmalı ki: suyunu, havasını beğendiği, doğum yeri Urfa'ya yakınlığı da bulunan Halep'e gidip orada ikamet etmeyi arzulamış ve niyetini de gerçekleştirmiştir" (Karahan 1987: 12) şeklindedir.

Meserret Diriöz; "başların yuvarlandığı, kanların döküldüğü, malların yağma edildiği bir zulüm ve vahşet muhitinde, Nâbî'nin Padişah'a yakınlığı dolayısıyla, ya işinden atıldığını veya kendisinin korku yahut nefret sebebiyle vazifesinden ayrılarak İstanbul'u terk ettiğini düşünebiliriz" (Diriöz 1994: 67) diyerek Nâbî'nin İstanbul'dan ayrılarak Halep'e göçtüğünü IV. Mehmed'in hall edilmesine bağlamaktadır (Bilkan

1998: 71).

Nâbî'nin, Halep'e gidiş sebebini Hayriyye'sinde ifade ettiği şekliyle, devlet ricalince itibar görmemesine bağlamak mümkündür. Muhtemelen hamisini kaybetmesiyle eşzamanlı olarak gözden düşen Nâbî, bu süreçten sonra kendisi için ideal bir istirahatgâh olarak gördüğü, "suyunun ve havasının cazibesine kapıldığı" Halep şehrine gider:

Oldum üftâde-i künc-i uzlet

Cezbe-i âb ü hevâ oldu sebeb

Oldı ârâm-gehüm şehr-i Haleb (Kaplan 1995: 183)

Sebep ne olursa olsun Nâbî, hayatının önemli bir kısmını Halep'te geçirmiş¹ ve Türk edebiyatında müstesna bir yere sahip olan Hayriyye isimli eserini bu şehirde yazmıştır. Her ne kadar İstanbul'dan ayrılmışsa da Nâbî'nin gönlünde yine İstanbul vardır. Nâbî, Hayriyye'de, "der-beyân-ı şeref-i İstanbul" başlığı altında İstanbul'u uzun uzadıya övmektedir. Nâbî'ye göre İstanbul, ilim ve marifetin kabul gördüğü bir yerdir ve dünyada bir benzeri yoktur; her olgunluk derecesini onda bulur ve her hüner kıymetini orada görür; yücelik ve şeref mertebesi ondadır ve ondan başka yerlerde ömür boşa tüketilmiş olur; güneş dünyayı ne kadar dolaşırsa dolaşsın İstanbul'a eş bir şehir bulamaz:

İlm ile ma'rifete cây-ı kabûl

Olmaz illâ ki meger İstanbûl

.....

Her kemâl anda bulur mi'yârın

Her hüner anda görür mikdârın

Andadır mertebe-i 'izz ü şeref

Gayrı yirlerde olur 'ömr telef

.....

Ne kadar 'âlemi devr itse sipihr

Bulmaz İstanbûl'a benzer bir şehr (Kaplan 1995: 207-208)

¹ Nâbî'nin Halep yılları konusunda daha kapsamlı bilgi için bkz. Ali Fuat Bilkan, Nâbî (Hikmet-Şair-Tarih), Akçağ Yayınevi, Ankara, 1998.

Nâbî'nin Şiirinde Halep

Hayriyye'nin yukarıda ismi zikredilen bölümünde toplam 69 beyit (bkz. Kaplan 1995: 207-213) ile İstanbul için dizilen uzun methiyeden sonra sözü Halep'e getiren Nâbî, İstanbul bir tarafa bırakılırsa, yaşanabilecek ikinci şehir olarak Halep'i görmektedir. Asayiş konusunda Halep şehrinde daha uygunu yoktur. Halep, şanı oldukça yüksek mamur bir şehir olup birçok beldenin de yüz suyudur. Halep, yeryüzünün en muteber ticaret merkezlerinden biri olduğu için Hint, Frenk ve Maçin ülkelerinin ele geçirmeye çalıştıkları bir şehir olmuştur. Halep'te renk renk kumaşlar, çeşit çeşit ticaret malları bulunur ve oranın nimeti, malı ve varlığı boldur. Özellikle gönül çeken suyu ve havası, geniş yerleşim alanı ve gönül çeken binaları eşsizdir.

Lîk andan geçicek şehr-i Halep

Yokdur âsâyişe andan enseb

Hak budur âb-ı ruh-ı büldândır

Hayli ma'mûr-ı 'âlî-şândır

Maksad-ı Hind ü Frenk ü Mâçîn

Bender-i mu'teber-i rûy-ı zemîn

Bulınur emti'a-ı gûn-â-gûn

Ni'met ü mâl ü menâli efzûn

Bâ-husûs âb ü hevâ-yı dil-keş

Sâha-i pehn ü binâ-yı dil-keş (Kaplan 1995: 213)

Nâbî, bu beyitlerde Halep'in güvenli, suyunun ve havasının güzel, imar yönünden gelişmiş bir şehir ve mal yönünden zengin bir ticaret merkezi olduğunu öne çıkarmaktadır.

Halep şehrinin Nâbî için ayrı bir önemi vardır. Öyleki Nâbî, "Haleb" redifli bir gazel dahi yazmıştır. Bu gazelinde Nâbî, yine Halep'in suyundan ve havasından, bu şehrin suyunun şarabı utandırdığından, havasının cennet kokusunu mahcup ettiğiinden, güzellerinden, dört mevsiminin de ilkbahar olduğundan, binalarından övgüyle bahsetmektedir.

Şarâba şerm virür âb-ı cân-fezâ-yı Haleb

Şemîm-i Cenneti mahcûb ider hevâ-yı Haleb

“Halep’in cana can katan, gönle ferahlık veren suyu, şarabı (dahi) utandırır. Halep’in havası cennetin güzel kokusunu mahcup eder.”

Leb-i bütâna olur hande-rîz-i istihzâ

Nemek-sirişte leb-i piste-i fezâ-yı Haleb

“Halep fezasının tuzla yoğrulmuş fıstık dudakları, putların dudaklarına dahi gülücükler saçtır.”

Buna hevâda ‘Irak u ‘Acem muhâlifdür

Ki çâr faslı da nev-rûz ider sabâ-yı Haleb

“Hava konusunda Irak ve Acem’in tersine Halep’in sabası (sabah vakti esen hafif güzel rüzgârı), dört mevsimi ilkbahar yapar.”

Esâsı kâv-ı zemînün şikest ider şâhın

O denlü ser-be-ser-i çerhdür binâ-yı Haleb

“Halep’in yapısı, binası gökyüzünü öyle baştanbaşa sarmıştır ki dünyayı boynuzunda taşıyan öküzün boynuzlarını kıracak durumdadır.”

Bihîşt kanda görür hüsninün temâşâsın

Tururken âyine-i âb-ı dil-güşâ-yı Haleb

“Halep’in gönül açan (iç açan, gönle ferahlık veren) suyunun aynası olmasa cennet, güzelliğinin temaşasını (seyrini) nerede görecek.”

Sezâdur olmağa zeyn-i mevâlî-i ‘ulemâ

Nasîb olursa kime mansıb-ı kazâ-yı Haleb

“Her kime Halep şehrinin mensubu olmak nasip olursa, ona ulema sarığının süs olması yakışır.”

Nesîm-i ‘âfiyetün desti şell olur Nâbî

Meded-res olmasa tedbîrine safâ-yı Haleb (Bilkan 1997: 467-468)

“Ey Nâbî, Halep’in sefası yardıma yetişmezse, âfiyet rüzgarının eli çolak (eğri) olur.”

Nâbî, şiirlerinde ikliminin yanı sıra Halep ile ilgili öne çıkardığı unsurlardan biri de Halep’in bir sanayi ve ticaret merkezi olmasıdır. Aşağıdaki beyitte kendi şiirini “çözüğü ipek, atkısı yün olan” (Bilkan

1998: 74) Halep kumaşına, gönlünü de bu kumaşı üreten, imal eden Halep şehrinin sanayi sitesine benzetiyor.

Nâbî dil ider emti'a-i nev-be-nev îcâd

Gûyâ ki sanâyi'kede-i şehri Haleb'dür (Bilkan 1997: 593)

“Ey Nâbî! Dil, Halep şehrinin sanayi sitesi gibi yeni yeni kumaşlar, mallar icad ediyor.”

Bir diğer beytinde Nâbî, Halep kumaşının İstanbul pazarlarında rağbet görmesi gibi kendi şiirinin de İstanbul şairleri arasında rağbet göreceğini ima ederek Halep kumaşına benzettiği şiirini İstanbul şairlerine sunmaktadır.

Sûdâgerân-ı şehri Sitanbûl'a arz ider

Nâbî bu nev-kumâş Haleb yâdigârıdır (Bilkan 1997: 576)

“Nâbî, Halep yadigarı olan bu yeni kumaşı İstanbul şehrinin tüccarlarına arz eder.”

Nâbî, Halep ile Şam'ı karşılaştırdığı bir gazelinde, Allah'ın Şam'a güzellik Halep'e ise mal ve mülk (zenginlik) bağışladığını, güzellerle dolu olan Şam'ın aksine Halep'in ticarethanelerle dolu olduğunu belirterek bu iki şehri farklı yönleriyle zikretmektedir.

Herkesün vefk-i murâdınca Hudâ-yı müte'âl

Şâm'a hüsn eylemiş ihsân Haleb'e mâl ü menâl

“Yüce Allah herkesin dileğine uygun olarak Şam'a güzellik bağışlamış, Halep'e ise varı yoğu, bütün varlığı bağışlamış.”

Şâm'da her ne kadar kaht-ı mekâsib var ise

Bulunur şehri Haleb'de o kadar kaht-ı cemâl

“Şâm'da ne kadar kazanç yeri, kazanç vasıtası eksikliği var ise, Halep şehrinde o kadar güzel kıtlığı bulunur.”

Eyleyen mâl ü menâl ile leb-â-leb Haleb'i

Eylemiş Şâm'ı dahı dil-ber ile mâl-a-mâl

“Halep'i mal ü menal ile ağzına kadar dolduran (Rabbim), Şam'ı da dilber ile dopdolu kılmıştır.”

Haleb içre arayup bulduğunu mâh-ruhân

Şâm'a var tâ ide yek merhaleden istikbâl

“Halep içinde arayıp bulduğun ay yüzlüler, Şam’a vardığında bir merhaleden seni karşılarlar.”

Başka bir hüsni de Nâbî budur ol şehrin kim

Mâh-rûyânı ider 'âşıkâ teklif-i visâl (Bilkan 1997: 832)

“Ey Nâbî, o şehrin (Şam’ın) bir başka güzelliği de o şehrin ay yüzlülerinin âşığa visal (kavuşma) teklifi yapmalarıdır.”

Mızacı gereği lirizme çok az yer veren Nâbî, eşya ve olaylara ibret nazarıyla bakmış, varlıkların meydana gelişlerindeki sır ve hikmeti şiiirlerinde uzun uzun anlatmış, devrin sosyal tablosuna geniş yer vermiş ve kendi iç hallerinden ziyade, cemiyete yönelmiş bir şairdir (Bilkan 1997: XXI). Türkçe Dîvân’ında, şairin yakın çevresi ve dostları için yazdığı tarihlerin yanısıra, çeşme, cami, hamam, mektep, imaret gibi mimari eserler için yazılmış toplam 156 tarih kıtasının bulunması (Bilkan 1997: XXVII) da Nâbî’nin çevresinde olup bitenlere karşı duyarlılığını göstermektedir. Bu çerçeveden bakıldığında Nâbî Halep’te yaşadığı süre zarfında Halep ve çevresindeki imar faaliyetlerini takdir ederek bunlarla ilgili tarih, kaside vb. şiiirler yazmış olduğunu görürüz.

Nâbî’nin yazmış olduğu özellikle tarih kıtaları tarihi bir belge niteliğindedir. Bu tarih kıtaları içinde imar faaliyetleri ile ilgili, devlet adamlarının vefatları ile ilgili, bazı önemli kişilerin göreve gelme veya görevden ayrılmaları ile ilgili ilginç bilgilerin olduğunu söylemek mümkündür.

Şairin özellikle:

“Târîh Berây-ı Hammâm-ı ‘Ali Beg Der-Halebü’ş-Şehbâ”

“Târîh Berây-ı Hâne-i Hüseyin Aga Der-Halebü’ş-Şehba”

“Târîh Berây-ı Hâne-i Hod”

“Târîh -i Sebîl-i Hâcî Hüseyin Ağa Der-Haleb”

“Târîh Berây-ı Ta’mîr-Kerden-i Serây-ı Halebü’ş-Şehbâ Vâlî-i Eyâlet Hasan Pâşâ”

“Târîh-i Ta’mîr-i Câmî’-i Şerîf-i İbni Tâhâ Der-Halebü’ş-Şehbâ”

“Târîh Berây-ı Ta’mîr-Şuden-i Serây-ı ‘Ali Beg Muhassıl-ı Halebü’ş-Şehba”

“Târîh -i Hammâm Der-Haleb”

“Târîh Berây-ı Kasr-ı ‘Abdu’r-rahmân Aga Muhassıl-ı Halebü’ş-şehbâ”

“Târîh -i Bînâ-yı Kasr-ı Silahdâr İbrahim Pâşâ Der-Haleb”

“Târîh -i Tecdîd-i Mezâr-ı Hazret-i Zekeriyâ-yı Nebî Der-Halebü’ş-Şehbâ Bi-Mennihi Himmet-i Sultân-ı Cihân Ahmed Han”

başlıklı kıtaları Halep’in kültürel ve tarihi mirası açısından önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Halep’teki imar faaliyetleri ile yakından ilgilenen Nâbî’nin, İbni Tâhâ Camii’nin tamiri vesilesiyle yazmış olduğu tarih kıtası bu duruma güzel bir örnek teşkil eder.²

Târîh-i Ta’mir-i Câmi’-i Şerîf-i İbni Tâhâ Der-Halebü’ş-Şehbâ

İbni Tâhâ seyyid-i ‘âli-makâm

Hazret-i Tâhâ Efendi-i be-nâm

Zübde-i ‘ırk-ı kerîm-i Hâşimî

Zeyn-i millet fahr-ı sâdât-ı kirâm

Gördi kim olmuş bu ‘âlî câmi’ün

Sakf ü erkânı karîn-i inhidâm

Eylemiş dîvârları meyl-i rükû’

Secdeye itmiş teveccüh sakf-ı bâm

Eylemiş niyet tahiyyâta sûtûn

Kalmamış tarhında âsâr-ı enâm

² Konumuzla yakından ilgili olan bu tarih kıtalarının -hacimlerinin büyüklüğü dolayısıyla- sadece isimleri zikredilmiş ancak bir örnek teşkil etmesi bakımından İbni Tâhâ Camii’nin tamiri vesilesiyle yazılmış olan tarih kıtasına yer verilmiştir. Tarih kıtalarının tam metinleri için bkz. Ali Fuat Bilkan, Nabi Divanı, C.I-II, İstanbul 1997, s.179-363.

Niyyet-i hayre muvaffak oldu çün
İtdi ta'mîrine sarf-ı ihtimâm

Kendü mâl-ı hâlisin harc eyleyüp
Ahsen-i sûretde virdi intizâm

Himmetiyle bu 'ibâdetgâh-ı dîn
İtdi tecdîd-i libâs-ı ihtitâm

Eylesün hayrın cenâb-ı Hak kabûl
Bulmasun âsâr-ı hayrı in'idâm

Nâbiyâ hâtif didi târîhini
Hasbeten li'llâh binâ oldu tamâm (Bilkan 1997: 249-250).

Sonuç

1642 yılında Urfa'da doğan Nâbî, ilim ve sanat çevresi içinde kendine yer bulmak için İstanbul'a gider ve gerek devlet kademesinde gerekse sanat çevresinde haklı bir ün kazanır. Hamisi olan Mustafa Paşanın ölümünden sonra İstanbul'dan ayrılarak güney kentlerinden biri olan Halep'e gider ve bu şehre yerleşir. Şiirde "hikmetli söyleyiş"i ön plana çıkaran Nâbî, yaşadığı bölgenin özelliklerini şiirine aksetmeyi de ihmal etmez. Bu açıdan baktığımızda Nâbî, gerek Hayriyye'sinde gerekse bazı gazellerinde sık sık Halep'ten bahsetmekte, Halep'in havası ve suyunun güzelliği gibi iklimsel özelliklerinin yanı sıra bir sanayi şehri, bir ticaret merkezi olduğunu ön plana çıkarmakta, İstanbul'dan sonra yaşanacak şehir olarak burayı görmektedir. Ayrıca tarih kıtalarında özellikle Halep'teki imar faaliyetleri ile ilgili önemli bilgiler vermektedir.

Kaynakça

- Bilkan, Ali Fuat (1997), Nâbî Divanı, C.I-II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Bilkan, Ali Fuat (1998), Nâbî, (Hikmet- Şair- Tarih), Akçağ Yayınevi, Ankara.
- Çapan, Pervin (2005), Mustafa Safâyî Efendi, Tezkire-i Safâyî, (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Diriöz, Meserret (1994), Nâbî Divanı (Eserlerine Göre Nâbî), Fev Vakfı, İstanbul.
- İnce, Adnan (2005), Sâlim Efendi Tezkiretü's-Şu'arâ, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kaplan, Mahmut (1995), Hayriyye-i Nâbî, İnceleme-Metin, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Karahan, Abdulkadir (1987), Nâbî, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Mengi, Mine (1991), Divan şiirinde Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.